

Linnés fjäril

Linnéexperten Nils-Erik Landell berättar om adelsmannen Carl von Linné och hans vapensköld.

CARL VON LINNÉ ville att hans vapensköld skulle följa naturens lagar. Riksheraldikern Daniel Tilas ville följa de heraldiska reglerna. Linné valde naturlig mångfald. Tilas ville förenkla. Men han och Linné kompromissade.

I betraktarens naturliga perspektiv, från golvet i Riddarhussalen, är Linnés vapensköld symmetriskt stiliserad. På nära håll, från toppen av en hög stege, förvandlas skölden till ett naivistiskt konstverk. Inbjudande, fyllt av oväntade detaljer och smyckat med festonger.

I betraktarens normalperspektiv syns festongerna som hängande linnea-revor med sina små rundade och vintergröna blad. I festongspetsen hänger linneans enkla blomsterklocka. Stegen svajar, skölden blänker och plötsligt förvandlas festongspetsen till en fjäril! Ut ur linneablomman tränger en insekts blanksvarta bakropp. Små antenner växer ut från blomfodret och ger mörka skuggor. Kronbladen blir fjärilsvingar. I mörkret runt blomman syns svarta insektsben. Fjärilen håller vingarna halvslutna och i ett ljust huvud stirrar ett par svarta ögon. Som om fjärilen dragit en vit mask över sitt ansikte. Insekten är vit med svarta streck och punkter, som om den skyddat sin långa insektskropp med en hermelinpäls.

Med snirklad piktur och ålderdomligt språk förklaras i ett bevarat sköldebrev (författat av Daniel Tilas), att linneans blomsterklockor på hjälmens krön är av silver och flankeras av plymlika aloeblad och en hängande festong (girling) med en insekt, enligt vapenbeskrivningen: »Ofwan uppå den Öpne Tornere Hielmen, emellan Twenne och till öfra delen nerböge Blad af den så sällsynt blomstrande sticklige Aloën, upväxer Örten Linnæa med Twenne Blommor af Silfwer, ifrån hwars Rot nederemot Hielm Krantzen slänga sig Twänne Rankor, som på hwar sin sida med sina Grönskande blad föllja öfra Kanten af Vapentäcket förbi upfästningen och formera ther en Feston i hwars Nedersta ända hänger ett insect som lika som Örten äfwen kallas Linnæa, begge till minne af Archiatern upnämnde.« Carl von Linné var mycket stolt

Carl von Linnés vapensköld i Riddarhussalen.

FOTO: KARL HENRIK STIERNSPETZ

över att ha blivit arkiater, som var titeln för kunglig livläkare.

Alla känner till linnean, men ingen känner till Linnés fjäril. Att spåra den lilla insektens

ursprung utvecklas till en pusseldeckare. Ett kort brev, daterat den 22 mars 1758, från Carl Linnæus till »min egen gynnare« Carl Clerck, sätter läsaren på spåret.

Hösten 1739 hade Carl Linnæus föreläst »Om märkvärdigheter uti insecterna« i det amfiteaterliknande rum, Auditorium illustre, som under 1700-talet låg på Riddarhusets östra övre våning. Carl Clerck hade låtit sig entusiasmeras och börjat samla insekter, särskilt spindlar (som då räknades till insekterna) och små fjärilar. I brevet av den 22 mars 1758 tackar Linné sin gynnare Clerck för att denne uppkallat en liten fjäril efter honom. I gengäld uppkallar Linné en liten fjäril efter Clerck.

Carl von Linné hade många adliga och förmodna gynnare. Carl Clerck var däremot fattig, men rik på kunskaper.

Jag vänder blad i Clercks praktfullt färglagda fjärilsbok *Icones Insectorum Rariorum* (första delen år 1759) och ser plötsligt en rödnätt fjäril vars namn *Linneella* presenteras i mycket större stil än de övriga fjärilsnamnen.

Linnés fjäril är extremt sällsynt i Sverige. Synlig bara ett par timmar varje sommar sittande på någon mycket ålderstigen lind. Någon enstaka gång anträffad flygande. Fjärilslarverna äter gångar i grov lindbark. Fjärilen är bara någon centimeter mellan vingspetsarna. Ytterst få har sett Linnés fjäril, nu benämnd lindbrokmal, *Chrysochloa linneella*. Chrysos är grekiska för guld. I skarpt solljus glänser de brokiga framvingarna som guld med silverprickar. I molnigt väder är vingarna röda som i Clercks fjärilsbok. Lindbrokmalen har, som alla malar, fransade bakvingar.

Slakten Linnæus anses ha tagit sitt namn efter ett värdträd, en mycket gammal lind. Man kunde tro att Linnés fjäril uppkallats efter honom för att den lever i mycket gamla lindar. Men själv skrev Linné (andra upplagan av *Fauna svecica* 1761) att fjärilen bodde i fruktträdgårdar (*Habitat in Pomariis*). Troligen skuggades dessa gamla fruktträdgårdar av värdnadsvärda, åldrande lindar.

I sköldebrevets vapen är fjärilen *Linneella* omsorgsfullt ritad med ljusa prickiga vingar. I senare vapenböcker har fjärilen försvunnit eller förvandlats till en linnea!

Carl Clerck dog år 1765 och var vid 56 års ålder utfattig efter fjärilsverkets långvariga och kostnadskrävande framställning. Clercks investeringar som återförsäljare av en fransk mirakelmedicin med hemligt innehåll hade undergrävt hans ekonomi.

Jag uppsöker de intorkade tillgångar, som gömmer sig i Clercks insektskåp, som våren 2007 flyttats till Naturhistoriska Riksmuseets utställning inför firandet av trehundraårsminnet av Carl von Linnés födelse. Jag genomsöker varje låda. Där är humlebaggen lika fräsch som om den just ätit sig mätt på

pollen. Där är den stora dykarbaggen lika hemlighetsfullt mörkt glänsande som då den just dykt upp ur dammen. Steklar och myggor, skinnbaggar ochflugor, skalbaggar och fjärilar, gräshoppor och kackerlackor parade-rar i låda efter låda på sina nålar med stora etiketter. Småfjärilarna sitter med hopfällda vingar. Jag finner ingen linneella. Ingen vet nu vart Linnés fjäril tagit vägen!

Auditorium illustre försvann i slutet av 1700-talet. Här hade herrarna Ahlström, Höpken,

Vapenskölden med delar av blasoneringstexten. Detalj ur Carl von Linnés sköldebrev som förvaras på Linnémuseet i Uppsala (ATA). (Se även omslagets sista sida.)

Bielcke. Linnæus och Triwald, på försommaren 1739, för första gången diskuterat bildandet av Kungliga Svenska Vetenskapsakademien. Carl Linnæus utsågs genom lottning till dess förste ordförande. Daniel Tilas invaldes på grund av sitt intresse för stenarna. Tilas blev friherre, landshövding, riksheraldiker och bergsråd. Samme Tilas som ville förenkla Linnés vapen. Carl von Linné, som adlats den 20 april 1757, utkämpade ännu 1762 en våldsam strid om sitt vapen med riksheraldikern Tilas.

I brev av den 16 november 1762 till Vetenskapsakademiens sekreterare Pehr Wargentín skriver Linné: »Edel och Högachtad Herre och Riddare. Min gamble Wän och Gynnare. Nu är jag rätt illa utställd. Alla mine gamble gynnare äro borta; jag har nu ingen att wända mig till.« Linné ansåg att den motspänstige Tilas nu fått möjlighet att ge igen för gamla kontroverser om stenarna. I brevet till Wargentín sade sig Linné vara oändligen angelägen att få behålla det vapen han själv tecknat. Dessa teckningar

finns nu bevarade som charmfullt naivistiska konstverk: »Det är min lilla Linnæa i hielmen; men i skiölden 3 fält: svart, grönt, rödt, de 3 naturens rike; och därpå ett itu hugget eller halft ägg, att beteckna naturen, som continueras och perpetueras *in ovo*« (naturen som pågår hela tiden och genom ägget fortgår utan slut). I det befruktade ägget alstrades de frön som sattes i jorden, vilken Linné i sin ungdom kallat växternas livmoder. Människan, djuren, all naturen besjälades och befruktades *in ovo*.

Linnés lilla fjäril, lindbrokmalen, i närbild.

FOTO: GÖRAN MÖRNER

Striden om vapnet gjorde tillfälligt Linné aningen paranoid. Han klagade över att riksheraldikern inte ansåg, att vapnet kunde förminska till brevsigill: »Men det blifwer ju min skada. Med ett ord, bara för att jag det åstundar, skall det icke ske.«

Carl von Linné lugnade sig och accepterade ett silverägg. Djurrikets krona i det röda fältet pryddes med små ägg, växtrikets med blad och stenrikets med ädelstenar. När jag böjer mig över Linnés lacksigill får jag plötsligt se att hans fjäril återvänt. Nu med utsökt tecknade ben och antenner.

Att se det lilla i det stora var Carl von Linnés signum. ☞

Nils-Erik Landell är läkare och författare samt styrelseledamot i Linnésällskapet. Han har skrivit flera böcker om Carl von Linné, bland annat »Läkaren Linné«, som gavs ut 2006.

Mer läsning om Carl von Linnés finns på s. 18.

waer Orden Linnæa med Swenne's Lemmer af Sittwen ifran hwar's Axel
neder emot Nielm & Raubzen Stanaa his Swenne Raubfor som ra hwar sin sida
med hua Åhrnstande Skad följa ofra Raubten af Wapenbäcker horbi upfalt
nnaen och formera ther en Felten, i hwar's Nedersta stunda hänga ett insect, som

lika som Orden afwen kallas Linnæa hwar's minne af Uebhättern iij-
namde & Raubzen ar af Åhrn och Rodt och Wapenbäcker ar till iijta sidan
Rodt men till den men af Billo, junte Wapenbäcker in under Linnæam
Etenwere factis. Åhrn's som den's Wapen med hua Raubten iia Raubfor hwar's